

Αναψηλάφηση της ρήσης του Ιωάννη Μακρυγιάννη: «Αν είναι να μείνωμε ημείς νηστικοί, ας πάη στο διάβολο η ελευθερία. Έφαγαν αυτοί, ας φάμε και εμείς τώρα»

Επειδή, η περιβόητη ρήση που αποδίδεται στον Ιωάννη Μακρυγιάννη (κι έχει δημοσιευτεί κι εδώ), οπλαρχηγό της Επανάστασης του 1821, «Αν είναι να μείνωμε ημείς νηστικοί, ας πάη στο διάβολο η ελευθερία. Έφαγαν αυτοί, ας φάμε και εμείς τώρα», μοιάζει κάπως ακατανόητη, αν λάβουμε υπόψιν ότι ο άνθρωπος αυτός πολέμησε για την ελευθερία, με κίνητρο την περιέργεια, θέλησα να το ψάξω λίγο παραπάνω το θέμα.

Κατ' αρχάς, ας θέσουμε τρία ουσιώδη ερωτήματα:

1. Είναι απολύτως βέβαιο, ότι αυτή την ύβρι την έχει ξεστομίσει ο Μακρυγιάννης;
2. Πότε και σε ποιά ιστορικό πλαίσιο τοποθετείται αυτή η φράση;
3. Ποιά είναι η πηγή;

Η σύντομη απάντηση, στο πρώτο ερώτημα, είναι πως, όχι, δεν είναι είναι απολύτως τεκμηριωμένο και με αδιάσειστα στοιχεία, ότι ο Μακρυγιάννης έχει πει κάτι τέτοιο.

Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, η φράση αυτή έτσι όπως παρατίθεται αποκομμένη από τα γεγονότα της εποχής, ακόμη κι αν αληθεύει, οδηγεί σε παρανοήσεις και παρερμηνείες.

Την απάντηση στο τρίτο ερώτημα, θα την δούμε διεξοδικότερα παρακάτω, η οποία συμπληρώνει και τα όποια κενά και στα πρώτα δύο ερωτήματα.

Κάποιος που έχει απλά στοιχειώδη γνώση της νεοελληνικής ιστορίας, πιθανότατα θα υποθέσει, πως ο Μακρυγιάννης εκστομίζει αυτά τα βαριά λόγια, κατά την εποχή των εμφυλίων και κατά την κατασπατάληση των επαχθών δανείων για

ιδιοτελείς σκοπούς. Αυτό όμως είναι λάθος.

Άρχισα να προβληματίζομαι, όταν ο Ευάγγελος Κοροβίνης, στο βιβλίο του «Η νεοελληνική φαυλοκρατία» (ένα βιβλίο δηλαδή, με μεγάλη συνάφεια προς το θέμα αυτό), αναφερόμενος στον Μακρυγιάννη, αποφεύγει να του αποδώσει ευθέως την περιβόητη φράση. Γράφει ο Κοροβίνης:

Ο Κωλέττης καλλιέργησε, όσο κανείς προηγούμενός του, τα σπέρματα της συναλλαγής και της πολιτικής διαφθοράς, ενώ ήταν ο πρώτος Έλληνας πολιτικός που, διαχειριζόμενος τα κοινά, απέκτησε μεγάλη περιουσία (630.000 δραχμές της τότε εποχής). Στόχος του Κωλέττη ήταν η «μακροβιότητα» των κυβερνήσεών του και όχι οι μεταρρυθμίσεις και η εθνική ανασυγκρότηση. Με τις αθρόες απολύσεις κομματικών αντιπάλων, τον διορισμό «ημετέρων», την κατοχύρωση των προνομίων των διάφορων τοπαρχών και τις εκλογές βίας και νοθείας, ήταν πράγματι ο πρώτος που διασφάλισε «μακρόβιες» κυβερνήσεις.

Χαρακτηριστικά και αποκαλυπτικά της πολιτικής ζωής, της πρώτης μετεπαναστατικής περιόδου, είναι το «ωρολόγιον» πρόγραμμα του Κωλέττη και η συζήτηση σχετικά με τα πολιτικά δικαιώματα των «ετεροχθόνων -των Ελλήνων δηλαδή, των αλύτρωτων περιοχών (Φαναριωτών, Επτανησίων και εγγραμάτων) που κατοικούσαν στο κρατίδιο και ένας μεγάλος αριθμός τους, στελέχωσε μετεπαναστατικά τον κρατικό μηχανισμό.

Ο Κωλέττης, μέχρι αργά το απόγευμα, ασχολείτο με την διεκπεραίωση ρουσφετιών, πρώτα στην κατοικία του και μετά στα έδρανα της κυβερνήσεως. Στη διάρκεια των υπηρεσιακών συσκέψεων που επακολουθούσαν, συνήθως κοιμόταν, ενώ απουσίαζε συστηματικά από τις συνεδριάσεις της Βουλής.

Στη συζήτηση, τώρα, τη σχετική με τα πολιτικά δικαιώματα των «ετεροχθόνων», που προηγήθηκε της ψήφισης του Συντάγματος του 1844, ο στρατηγός Ιωάννης Μακρυγιάννης (1794-1864), ένας από τους ήρωες του '21, ζητούσε να «τραβηχτούν» για λίγο οι «ετερόχθονες» από την εξουσία, ώσπου να επουλωθούν οι πληγές των χειμαζομένων

αγωνιστών, χάρις στο «βάλσαμο» του κρατικού ταμείου. Του αποδίδεται μάλιστα και η φράση: «Αν είναι να μείνουμε εμείς νηστικοί, ας πάει στο διάβολο η ελευθερία. Έφαγαν αυτοί, ας φάμε και εμείς τώρα». Στα «Απομνημονεύματά» του θα γράψει: «Λίγοι αγωνιστήκαμεν εις τον καρπόν πολλοί πλάκωσαν και παίρνουν το ξύλο και βαρούν τους αγωνιστάς».

Εδώ λοιπόν, αρχίζει να ξεκαθαρίζει κάπως το τοπίο. Ο Μακρυγιάννης, εκφράζει την πικρία και την αγανάκτησή του, για το ότι οι αγωνιστές παραγκωνίζονται και λιμοκτονούν, ενώ αυτοί που δεν μάτωσαν ούτε το δακτυλάκι τους, κατέχουν όλες σχεδόν τις θέσεις εξουσίας. Όμως, δεν τίθεται θέμα μόνο των «ετεροχθόνων» (που και σ' αυτό υπάρχει κάποια επιφανειακή εξέταση των πραγμάτων), αλλά και των Βαυαρών που συμπεριφέρονται ως σατράπες. Όσον δε, αφορά τα περί «βαλσάμου», που αναφέρει ο Κοροβίνης, παρακάτω θα δούμε, πως άλλοι συγγραφείς δεν τα αποδίδουν στον Μακρυγιάννη, αλλά στον Ρήγα Παλαμήδη.

Θέλοντας να συλλέξω πληροφορίες περί του θέματος, προσπάθησα να βρω την πηγή απ' όπου αναβλύζει αυτή η «βρόμα». Κατέληξα στην «Ελληνική πολιτική εγκυκλοπαίδεια, τεύχος Α', - Η πρώτη εθνική Συνέλευσις 1843-1844» (Αθήναι 1947, σελ. 21), του Κωνσταντίνου Γράψα -διατελέσαντα διευθυντή της Βουλής.

Αναζητώντας το βιβλίο αυτό, δεν μπόρεσα να το εντοπίσω. Εντόπισα όμως κάτι άλλο: Ένα άρθρο, το οποίο θεωρώ, ότι τεκμηριώνει αρκετά καλά, το όλο θέμα. Καθώς το κείμενο είναι σχετικά μεγάλο και δεν αφορά εξ ολοκλήρου την συγκεκριμένη υπόθεση, παραθέτω τα κυριότερα αποσπάσματα που μας ενδιαφέρουν στην προκειμένη περίπτωση (εντός αγκυλών, παρεμβάλλονται δικές μου σημειώσεις). Να σημειώσω εδώ, προς αποφυγή παρεξηγήσεων, ότι ο συγγραφέας του άρθρου, φαίνεται να ρέπει μάλλον προς τον Αγνωστικισμό, ή έστω να προσπαθεί μια σχετική απόσταση από τη θρησκεία, αν και είναι φανερό σε αρκετά σημεία και άλλων άρθρων, ότι δεν είναι πλήρως αποκομμένος από τις χριστιανικές καταβολές και επιρροές. Θεωρώ όμως, ότι από τι στιγμή, που παραθέτει τα σχετικά τεκμήρια, αυτό δεν θα έπρεπε να προβληματίσει ιδιαίτερα, τον καχύποπτο -για ευνόητους λόγους- αναγνώστη.

Από κει και πέρα ας βγάλει ο καθένας τα συμπεράσματά του...

Ο καθηγητής Νίκος Θεοτοκάς, από τη σειρά «Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας» της εφημερίδας «ΤΑ ΝΕΑ» αναφέρεται στον Μακρυγιάννη ως τοκογλύφο («Μακρυγιάννης» -Τα ΝΕΑ, σ. 16 «...την τοκογλυφική δραστηριότητα του Μακρυγιάννη») κατά τα χρόνια της παραμονής του στην Άρτα. Δύσκολο, όμως, θα ήταν να παρουσιάζεται ως τοκογλύφος κάποιος ο οποίος αποστρεφόταν πλήρως το πλιάτσικο και τιμωρούσε, ως καπετάνιος, τους άνδρες του όταν πλιατσικολογούσαν τα χωριά από τα οποία περνούσαν. Ακόμα πιο δύσκολο είναι επειδή ο Νίκος Θεοτοκάς αποδίδει πολλά προτερήματα του Μακρυγιάννη, όπως την αποφυγή του πλιάτσικου, καθώς και την επιμονή στην πολιτική διαχείριση των αντιθέσεων («Μακρυγιάννης» -Τα ΝΕΑ, σ. 33) στην ενασχόλησή του με το εμπόριο... Έπειτα, είναι εσφαλμένο να κατηγορείται ο Μακρυγιάννης επειδή ήταν έμπορος που δάνειζε με τόκο. Ο Θ. Ρηγόπουλος, γραμματικός του Πάνου Κολοκοτρώνη, στο «Ημερολόγιό» του γράφει πως, ο Κολοκοτρώνης είχε φέρει από τα Επτάνησα έναν θησαυρό σε χρυσά νομίσματα. Αυτό τον θησαυρό τον απόκτησε από μισθοφορίες, εμπόρια και άλλες δραστηριότητες. Στη Ζάκυνθο λ.χ. τόκιζε χρήματα. Έχει σωθεί ένα συμφωνητικό της 1 Αυγούστου 1818: «Έλαβα από τον καπετάν Θεοδωράκη Κολοκοτρώνη τζικίνια χρυσά βενέτικα εκατό με το διάφορό τους προς δώδεκα τα εκατό» (Κ. Σιμόπουλου, «Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21», τ. 1, σ. 262)...

Στην απομυθοποίηση του Μακρυγιάννη έχει συμβάλλει παλαιότερα κι ο Γιάννης Κορδάτος. Ωστόσο πέφτει κι αυτός σε αντιφάσεις, αφού στα 1957 γράφει, «Όσο κι αν έκανε το φίλο του λαού, ο πόθος του ήταν να πάρει γαλόνια, ν' αποκτήσει περιουσία και να θεωρείται κι αυτός ένας από τους τρανούς. Έτσι σιγά σιγά άρχισε να μισεί το λαό...» («Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας», τ. Γ'), ενώ στα 1947 («Η λαϊκή μούσα για τους δημοκρατικούς αγώνες του στρατηγού Μακρυγιάννη», εφημερίδα «Ελεύθερη Ελλάδα», 7 Φεβρουαρίου): «Βγαλμένος από τα σπλάχνα του λαού δεν ξιπάστηκε από τις τιμές και τις κολακείες που του έκανε ο Όθωνας, και κράτησε πιστά την τιμή του λαϊκού αγωνιστή. Ως την τελευταία του πνοή στάθηκε κοντά στο λαό και αγωνίστηκε για τις πολιτικές του ελευθερίες».

Πριν από τον Νίκο Θεοτοκά, αλλά μετά τον Γιάννη Κορδάτο, ο Γεράσιμος Κακλαμάνης («Η Ελλάς ως κράτος δικαίου») επίσης επιχείρησε το «ξεσκεπάσμα» του «ολέθριου ρόλου» του «Μακρυγιαννισμού» (όπως ο ίδιος τον αναφέρει) στη διαμόρφωση της νεοελληνικής συλλογικής νοοτροπίας...

ιστορικό τους πλαίσιο, ώστε να φαντάζουν ακατανόητες και συνεπώς τερατώδεις...

[Σημείωση Π-Δ: Εδώ διαφωνώ. Ο Κακλαμάνης δεν πετάει τη ρήση στο «ξεκάρφωτο», αλλά δίνει την δική του εικόνα και ερμηνεία για το ιστορικό πλαίσιο, στο τέλος του οποίου παρατίθεται και η ρήση του Μακρυγιάννη. Για του λόγου το αληθές, παραθέτω ένα ικανό απόσπασμα (τα κεφαλαία είναι του Κακλαμάνη)...]

Στο «Σύνταγμα του Άστρους», που είναι ταυτόχρονο με το άλλο, ορίζεται στην § ιβ': «Η Διοίκησις πολιτογραφεί αλλοεθνείς υπό τον όρον να αποκτήσωσιν εντός πενταετούς διαστήματος ακίνητα κτήματα εν τη Επικρατεία».

Δηλαδή, στην συνείδηση αυτών που απέκτησαν την «Επικράτεια», αυτή ήταν ένας χώρος για ξεπούλημα και άρχισαν να καλούν για «επενδύσεις», όπως θα λέγαμε στην σημερινή διάλεκτο, δηλαδή για λεφτά. Το «αλλοεθνείς» δεν σημαίνει βέβαια τους εκτός της Επικρατείας «αλύτρωτους» πειναλέους, αλλά πάντα τους «εις Χριστόν πιστεύοντας» που μπορούσαν να έχουν λεφτά, ανεξαρτήτως εθνικότητας. Κατά τον τρόπον αυτόν και ένας συγγενής του Σουλτάνου που ήταν πρόθυμος να δηλώσει «εις Χριστόν πιστεύων», μπορούσε να έρθει στην «Επικράτεια» και να επενδύσει.

Φυσικά οι πρώτοι μεταξύ των αλλοεθνών που θα έβλεπαν την επιχείρηση με ενδιαφέρον, πλην βεβαίως των ανά την οθωμανική αυτοκρατορία και εκτός αυτής ελληνοφώνων «εις Χριστόν πιστευόντων», θα ήσαν και οι Άγγλοι, και αυτοί «εις Χριστόν πιστεύοντες», οι όποιοι, αφού ήσαν οι πλουσιώτεροι και εμπορικώτεροι, κατά απολύτως νόμιμον και φυσικόν τρόπο θα απέβαιναν και οι σπουδαιότεροι κεφαλαιούχοι της «βιομηχανίας». Συνταγματικώς δεν υπήρχε κώλυμα για κανέναν. Αλλά βέβαια, αυτός που επενδύει τα λεφτά του, είναι φυσικό να έχει και την μέριμνα να μην τα χάσει. Είναι δηλαδή φυσικό να απαιτή να υπάρχουν κάποιοι νόμοι που να του κατοχυρώνουν τα κεφάλαια, ή, επειδή τότε ο ελληνικός Λίβανος ήταν αμπέλι ξέφραγο (αυτό άλλωστε το ανεγνώριζαν και τα ίδια τα Συντάγματα τότε διά του όρου «Χέρσος Ελλάς»), να συμμετέχει στην διοίκηση, για να μπορεί να ελέγχει τον κόπο και την περιουσία του. Αν βεβαίως προϋπάρχουν οι νόμοι, ο καθένας που θα επενδύσει σκέφτεται τα υπέρ

και τα κατά και αναλόγως ενεργεί. Όταν όμως ένα πράγμα βγαίνει στο σφυρί, και μάλιστα επισήμως διά «Συντάγματος» ως χέρσος τόπος, άλλος τρόπος δεν υπάρχει εκτός από τον έλεγχο της διοίκησης.

Αυτό εδημιούργησε τότε ένα πρόβλημα. Οι μεν ελληνόφωνες επενδυτές του εξωτερικού (οι «ετερόχθονες») ανέλαβαν και τα διοικητικά πόστα (άλλωστε αυτοί ήσαν και οι μορφωμένοι του καιρού), οι «αυτόχθονες» όμως ήθελαν μεν τα λεφτά των άλλων, αλλά να τα διοικούν αυτοί. Ουδέν βέβαια το λογικώς αντιφατικόν σε μια επιχείρηση Λιβάνου σαν αυτή της τότε Ελλάδος, μόνο που τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να συμβαδίσουν με τις προθέσεις.

Εδημιουργήθηκε λοιπόν έκτοτε ένας διοικητικός και κοινωνικώς εμφύλιος πόλεμος που διαρκεί ακόμη ως τα σήμερα, περί του ποιος θα πρωτοφάη τι, ακολουθώντας το σχήμα μιας μαθηματικής καμπύλης με «μάξιμα» και «μίνιμα». Ένα από τα σπουδαιότερα «μάξιμα» αυτού του διαρκούς πολέμου ήταν η σχετική συζήτηση στην «Βουλή» κατά τις αρχές Γενάρη του 1844, όπου, αφού απερρίφθη η αίτηση του νομού Λακωνίας για φορολογική ασυδοσία (διότι, κατά το «αιτιολογικόν», αυτή είχε κατοχυρωθή δι' ειδικού διατάγματος μεταξύ Λακώνων και Σουλτάνου...), εσυζητήθη εν συνεχεία το θέμα του...κορβανά.

Υπέρ της εκδιώξεως όλων των μορφωμένων και ικανών από τις δημόσιες θέσεις υπήρξαν, με εισήγηση του Ρήγα Παλαμίδα και του Μακρυγιάννη, οι Πλαπούτας, Δεληγιάννης, Γρίβας, Κορφιοτάκης κ.α. Κατά του μέτρου αυτού διετέθη η πλειοψηφία της τότε Βουλής και οι «αριστείς» αυτής, Πετσάλης, Περραιβός, Σίμος, Ζωγράφος, Βελέντζας, Αξελός, Ρέντης, ακολουθούμενοι από το «βαρύ πυροβολικόν της Συνελεύσεως», τους αντιπροέδρους Κωλέττη και Μαυροκορδάτο και τον ίδιον τον πρωθυπουργό Μεταξά.

Ο Παλαμίδης, μεταξύ άλλων, υπεστήριξε «πεισμώνως» στον λόγο του το εξής (όπως θα ιδή ο αναγνώστης πρόκειται για αυτό τούτο το «ψητό», να βάλουν δηλ. στο χέρι τις ξένες επενδύσεις): «Εμείς δεν στερούμε τους ετερόχθονας

παρά την ενέργειαν της εξουσίας... Ας επιχειρήσωσι ιδιωτικά έργα, ας καλλιεργήσωσι γαίας, ας μετέλθωσι εμπόριον και βιομηχανίας, εις τα Υπουργήματα όμως δεν τους δεχόμεθα... Ας τραβηχθούν δι' ολίγα χρόνια να κανονίσωμεν ημείς μόνοι την υπηρεσίαν μας. Πρόκειται ΝΑ ΡΙΨΩΜΕΝ ΒΑΛΣΑΜΟΝ εις τας πληγάς μας και όχι τρεμεντίνα».

Και ο Μακρυγιάννης με την σειρά του, οπλοφορών και συγγραφεύς -δηλαδή έχων την αφαιρετική δύναμη του λόγου και εξησκημένος με την ακρίβειαν των στόχων-, συνοψίζει το όλον κατηγορηματικώτατα: «Αν είναι να μείνωμε ΗΜΕΙΣ νηστικοί, ας πάη στο διάβολο η ελευθερία. Έφαγαν αυτοί, ας φάμε και ΕΜΕΙΣ τώρα».

[Σημείωση Π-Δ: Η απλή διαπίστωση που γίνεται εδώ, σύμφωνα με τα γραφόμενα του Κακλαμάνη, είναι ότι ο Κακλαμάνης, πατώντας και πάνω στις αλλόκοτες ή και επίπεδες διατάξεις του Συντάγματος, θεωρεί απολύτως λογικό και θεμιτό να αναλαμβάνουν την διοίκηση της χώρας, ακόμη και Άγγλοι ή συγγενείς του σουλτάνου, από τη στιγμή που έφεραν τα λεφτά τους εδώ, ενώ ουσιαστικά αφαιρεί αυτό δικαίωμα από τους αγωνιστές, με το αιτιολογικό -εμμέσως πλην σαφώς- ότι είναι...φτωχοί κι αμόρφωτοι...]

Το ιστορικό πλαίσιο είναι η περιφρόνηση και οι διώξεις των αγωνιστών του 1821 και ο πλουτισμός των αυλόδουλων πολιτικών και των ευνοούμενων των Βαυαρών, τα οποία αποσυνέδεαν την ελευθερία από την ευνομία και την ισότητα. Όσον αφορά στην παραπάνω φράση που αποδίδεται («Η Ελλάς ως κράτος δικαίου», σελ. 92) από τον Γεράσιμο Κακλαμάνη στον Μακρυγιάννη, ο Κακλαμάνης βασίζεται στο έργο του Κωνσταντίνου Μ. Γράφα, «Ελληνική πολιτική εγκυκλοπαίδεια», τεύχος Α', «Η πρώτη εθνική Συνέλευσις 1843-1844» (Αθήναι 1947), σελίδα 21, όπου και παρατίθεται αυτή επί λέξει. Το έργο αυτό του Γράφα είναι μια σύντομη περίληψη των συζητήσεων και αγορεύσεων κατά την Α' εθνοσυνέλευση του 1843-44.

Όμως, αφ' ενός στα ίδια πρακτικά διαπιστώνουμε ότι, βάσει απόφασης που ελήφθη κατά τη συνέλευση της 19ης Νοεμβρίου 1844, στα πρακτικά δεν θα αναφερόταν το όνομα του πληρεξούσιου, του οποίου η ομιλία θα καταγραφόταν, παρά μόνο η ίδια η ομιλία. Συνεπώς, ακόμη κι αν υπήρχε τέτοια φράση στα ίδια τα πρακτικά, δεν θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε εάν είχε ειπωθεί από τον Μακρυγιάννη. Αφ' ετέρου η φράση αυτή δεν υφίσταται στα πρακτικά.

Υπάρχει βέβαια στην ΚΣΤ' συνεδρίαση, της 8ης Ιανουαρίου 1844, το εξής τμήμα της ομιλίας ενός πληρεξούσιου, του οποίου πάλι δεν αναφέρεται το όνομα στα πρακτικά, στο οποίο διαβάζουμε:

Πολλοί όμως από αυτούς (τους ετερόχθονες) μας ηπάτησαν τόσους χρόνους χαμερπώς και δολίως, και μας ερρόφησαν το αίμά μας, τους αγώνάς μας, τα(ς) θυσίας μας και μας απεμάκρυναν και από τα πράγματα της κοινής μας πατρίδος, μας εκακοσούστεναν ακόμη και εις τον Αρχηγόν του έθνους μας, και επροσπάθησαν να χάσουν και αυτόν και ημάς. πάλιν μολοντούτο η ευσπλαχνία του Θεού ηθέλησε να σώση τον Βασιλέα μας και ημάς και έγεινεν η μεταβολή της 3 Σεπτεμβρίου διά να σωθώμεν και εσώθημε. Τώρα λοιπόν και η ευγενία των ας καθήσουν εις την κοινήν ημών πατρίδα, και ας τηράξουν το έργον των, να τραβήξουν όμως χέρι από τα πράγματα της πατρίδος, εδούλευσαν αυτοί τόσα χρόνια, να δουλεύσουν και οι Έλληνες του αγώνος άλλα τόσα, και έπειτα εμβαίνουν πάλιν και η ευγενία των, διότι τότε δεν ημπορώ να φαντασθώ εγώ ως Έλλην αγωνιστής, ότι αφού ελευθερώθην από την τυραννίαν του Σουλτάνου έγεινα σκλάβος παντοτεινός του δόλου και της απάτης των τοιούτων, και εις το εξής να παύσουν από κάθε πράγμα

Προφανώς το περιεχόμενο αλλά και το ύφος της αποδιδόμενης στον Μακρυγιάννη ρήσης διαφέρει κατά πολύ από το αυτά του παραπάνω λόγου που αναφέρεται στα πρακτικά. Ωστόσο, ο Μακρυγιάννης στα «Απομνημονεύματά» του (Δ', 1) φαίνεται να εναντιώνεται στην διαίρεση μεταξύ αυτοχθόνων και ετεροχθόνων την οποία υποστήριξαν άλλοι πληρεξούσιοι στην Συνέλευση:

Θέλουν εις την Συνέλευση να κομματιάσουνε το Έθνος. Τόκαμαν αυτόχτονας κ' ετερόχτονας. Και μια διχόνοια, οπού τηράγει ο ένας χριστιανός τον άλλον, οι μέσα με τους έξω, ως Τούρκους όταν τους πολεμούσαμεν. Αυτά ήταν έργα του κυρίου Κωλέτη και των αλλουνών - συνοημένοι και με τον Παλαμήδη και μ' άλλους.

Αυτό συνηγορεί ακόμη περισσότερο στην άποψη ότι δεν είναι δυνατόν ο Μακρυγιάννης να υποστήριξε όσα η αποδιδόμενη σε αυτόν ρήση λέει. Βλέπουμε ότι ο Μακρυγιάννης δεν συμμαχούσε με τον Παλαμήδη, με τον οποίον όμως τον τσουβαλιάζει ο Κακλαμάνης βασιζόμενος στον Γράψα. Αλλά ακόμη και για τον Παλαμήδη η άποψη των Κακλαμάνη και Γράψα δεν ισχύει βάσει των πρακτικών της Εθνοσυνέλευσης. Οι δυο συγγραφείς ισχυρίστηκαν ότι ο Ρήγας Παλαμήδης είπε

κατά την Α' Εθνοσυνέλευση:

Ημείς δεν στερούμε τους ετερόχθονας παρά την ενέργειαν της εξουσίας... Ας επιχειρήσωσι ιδιωτικά έργα, ας καλλιεργήσωσι γαία, ας μετέλθωσι εμπόριον και βιομηχανίας, εις τα Υπουργήματα όμως δεν τους δεχόμεθα... Ας τραβηχθούν δι' ολίγα χρόνια να κανονίσωμεν ημείς μόνοι την υπηρεσίαν μας. Πρόκειται ΝΑ ΡΙΨΩΜΕΝ ΒΑΛΣΑΜΟΝ εις τας πληγάς μας και όχι τρεμεντίνα.

Ωστόσο, στα ίδια τα πρακτικά (ΚΗ' συνεδρίαση της 11ης Ιανουαρίου 1844) ένας πληρεξούσιος, του οποίου το όνομα επίσης δεν καταγράφηκε, αναφέρει για τους ετερόχθονες διορισμένους στο Δημόσιο:

Μήτε δι' αυτούς μήτε δι' ημάς υπάρχουν χρήματα· αν έχωσιν πατριωτισμόν, ας έλθωσι να συμπράξωμεν ομού προς ενίσχυσιν της γεωργίας, της βιομηχανίας και του εμπορίου.

Ενώ στην επόμενη συνεδρίαση (ΚΘ', 12 Ιανουαρίου 1844) διαβάζουμε τον λόγο ενός άλλου πληρεξούσιου:

Δεν αποκλείομεν κανένα, εις πάντας τους από του 1827-1843 ελθόντας αναγνωρίζομεν τα πολιτικά δικαιώματα, την ενέργειαν μόνον της πολιτικής εξουσίας αφαιρούμεν παρ' αυτών...Νυν δε ότε πρόκειται να θεραπευθώσι τα του έθνους δεινά, δεν ζητούμεν παρ' αυτών, ειμή επί ολίγον χρόνον ν' αποσυρθώσι των πραγμάτων, απολαύοντες πάντων των άλλων πολιτικών δικαιωμάτων.

Ένας άλλος πληρεξούσιος είπε (Λ' συνεδρίαση, 13-1-1844):

Αφού λοιπόν οι ετερόχθονες περιεθάλφθησαν επί τοσούτον χρόνον, δεν δικαιούνται και οι αυτόχθονες ήδη ν' απολαύσουν τουλάχιστον ταύτα;

Κι εδώ τα περιεχόμενα είναι διαφορετικά.

Η επίμαχη φράση του Μακρυγιάννη δεν υπάρχει στα επίσημα πρακτικά, λοιπόν. Υπάρχει, όμως, σε δύο αθηναϊκές εφημερίδες οι οποίες κάλυπταν την εθνοσυνέλευση και παρέθεταν ορισμένους από τους λόγους των πληρεξουσίων.

Η πρώτη είναι η εφημερίδα «Ο φίλος του λαού», φύλλο 231ο, της 14ης

Φεβρουαρίου 1844. Σύμφωνα με αυτήν την εφημερίδα ο Μακρυγιάννης είπε κατά την την συνέλευση της 12ης Ιανουαρίου 1844 μεταξύ άλλων τα εξής, όταν έκανε λόγο για το ζήτημα των ετερόχθονων:

Τί θὰ εἰποῦν αἱ εὐεργέται μας αἱ Δυνάμεις; τοὺς εὐχαριστοῦμεν· δὲν εἶπομεν τὸ ἔν δι' ἄλλο. Ὅταν ἡμεῖς εἴχαμεν τὴν ἀρχὴν στὸ χέρι, ἦτο πόλεμος, τὴν ἄρχαί εἰς αὐτουνούς, ὅπου τέτοιωσαν. Ἄν εἶναι νὰ μείνωμεν ἡμεῖς νηστικοί, ἅς πάγη στὸν διάβολον ἢ ἐλευθερία. Ἐφαγαν αὐτοί, ἅς φάμεν καὶ ἡμεῖς τώρα.

Τα ίδια ακριβώς φέρεται να είπε ο Μακρυγιάννης στην συνεδρίαση της 12ης Ιανουαρίου 1844, σύμφωνα με την εφημερίδα «Ελπίς», φύλλο 112ο της 29ης Ιανουαρίου 1844.

Όμως, το ότι έτσι αναφέρουν δυο εφημερίδες δεν σημαίνει ότι πρέπει να δεχτούμε τα γραφόμενά τους, αν δεν διαβάσουμε και τι αναφέρουν οι άλλες εφημερίδες για τον Μακρυγιάννη.

Σύμφωνα με την εφημερίδα «Ανεξάρτητος», φύλλο 67ο της 23ης Ιανουαρίου 1844, ο Μακρυγιάννης κατά την συνεδρίαση της 12ης Ιανουαρίου 1844, «...εὐχαριστῶν τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις δι' ὅσα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους, λέγει ὅτι πᾶσα ἀνάγκη νὰ ἰκανοποιηθῶσι καὶ οἱ ἐγχώριοι Ἕλληνας ἐπιεικεῖς δι' ὅσας καταδρομὰς ὑπέφεραν, ὅτι θεωρεῖ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀδελφοὺς ἀλλ' ὅτι εἶνε καιρὸς νὰ συμμαθέξωσι καὶ οἱ κατὰ τόσα ἔτη παρηγκωνισμένοι ἐγχώριοι τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου των».

Σύμφωνα με την εφημερίδα «Αθηνά», φύλλο 1088ο της 26 Ιανουαρίου 1844, κατά την συνεδρίαση της 12ης Ιανουαρίου 1844 ο Μακρυγιάννης είπε:

[...] Ἀλλὰ μήπως ἀποβάλλομεν κανένα τῶν συναγωνισθέντων μὲ ἡμᾶς; Ζητοῦμεν μόνον νὰ διορθώσωμεν τὰς καταχρήσεις. Ἄν ἅπαξ ἐμείναμεν νηστικοὶ ἕως τώρα, πάντοτε θὰ μένωμεν;

Σύμφωνα με την εφημερίδα «Η Ταχύπτερος Φήμη», φύλλο 39ο της 17ης Ιανουαρίου 1844, στην συνεδρίαση της 11ης Ιανουαρίου ο Μακρυγιάννης μίλησε «κατὰ τῶν νεηλύδων», χωρίς να δίνονται επιπλέον λεπτομέρειες του λόγου του. Και σύμφωνα με την ίδια εφημερίδα (φύλλο 40, 20-1-1844) ο Μακρυγιάννης είπε στην συνεδρίαση της 13ης Ιανουαρίου 1844:

Ὁ προομιλήσας ἀνέφερε τὸν νόμον τῆς Τροιζῆνος, ὁ νόμος ὅμως οὗτος ἐπροσκάλει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀγωνισθοῦν μὲ ἡμᾶς καὶ ὄχι νὰ κυτάζουν ὅτε ἐκτίζαμεν τὸ σπῆτι μας καὶ τώρα ἀφοῦ ἐδιοίκησαν τόσα χρόνια νὰ ζητοῦν καὶ τώρα· ἔφαγαν ἐκεῖνοι τὸ σφακτὸ καὶ ζητοῦν νὰ κάμουν καὶ τὰ κόκκαλά του ζάκχαρι νὰ τὰ φάγουν· ἄς τὰ ἀφήσουν εἰς ἡμᾶς νὰ τὰ κάμωμεν ζάκχαρι νὰ τὴν πιοῦμεν διὰ νὰ πάγουν κάτω ἡ χολαῖς.

Τι λένε ὅμως τα επίσημα πρακτικά της συνεδρίασης της 12ης Ιανουαρίου;

Εἴμεθα μὲν εὐγνώμονες εἰς τὰς δυνάμεις, διότι ἔσωσαν ἡμᾶς· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδένα ἀπεβάλομεν, οὐδένα διακρίναμεν ἡμῶν αὐτῶν ἐμοιράσαμεν μετὰ τῶν ἄλλων συναδελφῶν τὸν ἄρτον μας ἐν πολέμῳ πεινῶντες, καὶ γυμνητεύοντες εἶχομεν ἡμεῖς τὰς ἀρχάς, ἐν εἰρήνῃ τὰς κατέλαβον αὐτοί ἤδη δὲ ὅσοι πολυειδῶς ἠγωνίσθησαν τήκονται ὑπὸ τῆς πείνης. Δὲν ἀποβάλλομεν οὐδένα, ὅλοι ἔτρωσαν ἴσοι μὲ ἡμᾶς...ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἐπὶ πολυετίαν κατέσχον τὰ πράγματα πρέπει, ἤδη νὰ παραχωρήσωσι καὶ εἰς ἡμᾶς τοῦτο.

Εἶναι προφανές ἡ διαφορά μεταξὺ τῆς αποδιδόμενης φράσης του Μακρυγιάννη στις δύο εφημερίδες καὶ των ὧν φέρεται νὰ εἶπε ὁ Μακρυγιάννης σύμφωνα με τα επίσημα πρακτικά καὶ τις υπόλοιπες τρεῖς εφημερίδες. Ἀπὸ τις πέντε εφημερίδες μόνο οἱ δυο ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Μακρυγιάννης εἶπε τὴν φράση που του ἀποδίδει ὁ Κακλαμάνης. Ἡ ἔλλειψη ἀντικειμενικότητας του Κακλαμάνη καὶ ὧν βασίζονται σε αὐτόν, ἐγκείται, προφανῶς, στο ὅτι ἐσκεμμένα ἀγνοοῦν τις υπόλοιπες εφημερίδες καὶ τα πρακτικά θεωρώντας ὡς ἀκριβή μεταφορὰ των λεγόμενων του Μακρυγιάννη μόνο ὅσα λένε δύο ἀπὸ τις πέντε εφημερίδες.

Για ποιὸν λόγο θα ἔπρεπε νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Μακρυγιάννης εἶπε, «Ἄν εἶναι νὰ μείνωμε ἡμεῖς νηστικοί, ἀς πάη στο διάβολο ἡ ἐλευθερία. Ἐφαγαν αὐτοί, ἀς φάμε καὶ ἐμεῖς τώρα»; Εἶναι εὐθύνη ὧν ἀσπάζονται τις ἀπόψεις του Γεράσιμου Κακλαμάνη, ὁ ὁποῖος ἀνέφερε ὅτι αὐτὰ υποστήριξε ὁ Μακρυγιάννης, νὰ ἀποδείξουν ὅτι ὄντως μίλησε ἔτσι ὁ Μακρυγιάννης, ὅτι δηλαδή ἀπὸ τις πέντε (5) διαφορετικὲς ἐκδοχάς, ὄντως ἰσχύει αὐτὴ των δυο πρώτων εφημερίδων. Εἶναι ὁ Γεράσιμος Κακλαμάνης αὐτός ὁ ὁποῖος υποστήριξε ὅτι «σίγουρα, βεβαιωμένα», ὁ Μακρυγιάννης εἶπε αὐτὴν τὴν φράση, ἐπομένως ἦταν δικό του χρέος καὶ εὐθύνη νὰ το ἀποδείξει ἀδιαμφισβήτητα, ὅπως ἐπίσης εἶναι χρέος καὶ εὐθύνη των υποστηρικτῶν του Κακλαμάνη νὰ ἀποδείξουν πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία ὅτι ὁ

Μακρυγιάννης είπε αυτή τη φράση. Εάν δεν είναι σε θέση να το κάνουν, τότε το τι είπε ο Μακρυγιάννης παραμένει αδιευκρίνιστο, πράγμα που -εφόσον ο Κακλαμάνης και οι υποστηρικτές του έθεσαν τέτοιο ζήτημα- καθιστά τη θέση του Κακλαμάνη αμφισβητήσιμη, και η διακήρυξή της ως λίγο-πολύ πιθανής/βέβαιης άποψης του Μακρυγιάννη συνιστά λασπολογία.

Ασφαλώς η επίθεση στον Μακρυγιάννη δεν γίνεται μόνο από «εκσυγχρονιστικό» παραλήρημα αλλά και από αντιχριστιανική ψυχοπάθεια -αρκεί η επίθεση να εμφανίζεται ως δήθεν ψυχραιμη και δήθεν επίκριση των «αρνητικών του Μακρυγιάννη» (με εστίαση στην περιουσία του, την δήθεν ιδιοτέλειά του), ωσάν να ισχυρίστηκε κανείς ότι οι ήρωες του 1821 ήταν τέλειοι. Πράγματι, ο Μακρυγιάννης ήταν «περισσότερο ορθόδοξος» από ότι αρκετοί άλλοι αγωνιστές του 1821... Αλλά αυτή η μακρυγιαννική «υπερορθοδοξία», την οποία καταγγέλλουν και έμμεσα αντιμάχονται ορισμένοι «αντιμακρυγιαννιστές», μόνο στην φαντασία τους υπάρχει, διότι τέτοιος Χριστιανισμός ανιχνεύεται και σε άλλους συναγωνιστές του, λιγότερο «κραυγαλέα» ορθόδοξους, και συνεπώς όσοι χτυπούν τον «ορθόδοξο Μακρυγιάννη» επειδή ήταν «υπερορθόδοξος», χτυπάνε και τους υπόλοιπους αγωνιστές του 1821. Ο -τάχα «λιγότερο χριστιανός»- Θεόδωρος Κολοκοτρώνης δεν είναι αυτός που γράφει στα απομνημονεύματά του τα εξής;

Μια φορά επήγα εις το πανηγύρι της Αγίας Μονής, αυτό το Μοναστήρι ήτον μεγάλο και εχαλάσθη εις την πρώτην Τουρκιά· όταν επέρασα, ήτον μία μάνδρα χαλασμένη και σκεπασμένη εκκλησιά με κλάδους δένδρων· τότε έταξα, ότι: «Παναγία μου βοήθησέ μας να ελευθερώσωμεν την Πατρίδα μας από τον Τύραννο, και να σε φκιάσω καθώς και ήσουν πρώτα». Με εβοήθησε, και εις τον δεύτερον χρόνον της επαναστάσεώς μας επλήρωσα το τάμα μου και την έφκιασα.

Αλλά ας υποθέσουμε ότι ο Μακρυγιάννης είπε όσα του αποδίδουν οι εφημερίδες «Ελπίς» και «Ο Φίλος του Λαού». Τι εννοούσε με αυτά; Σύμφωνα με την εφημερίδα «Αθηνά», φύλλο 1088ο της 26-1-1844, στη συνεδρίαση της 13ης Ιανουαρίου 1844 ο Μακρυγιάννης είπε:

Ή έν Τροιζήνι Συνέλευσις έπροσκάλεσεν όλους τούς Έλληνας ν' άγωνισθῶσι, και τούς ύπεσχέθη ισότητα άπολαυής. Άλλ' ή πρόσκλησις της δέν είσηκούθη. Τώρα έπειδή συνέβησαν πολλαί άτοπίαι εις τας δημοσίας θέσεις, ζητούμεν νά παύσωσι τῶν θέσεων τούτων οί μη άγωνισταί, και νά έμβωσιν εις αύτὰς οί άγωνισταί.

Στο προηγούμενο φύλλο της ίδιας εφημερίδας φέρεται να είπε στη συνεδρίαση της 8ης Ιανουαρίου 1844 (ΙΘ΄):

Λέγει ὅτι ἀδίκως μία ἐφημερίς τὸν ἐσυκοφάντησεν ὅτι ἐδωροδοκήθη ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν μὲ 25.900 δραχμάς. Ζητῶ ἀπὸ τὸν συντάκτην τοῦ ἄρθρου νὰ μὲ δείξη τὰ ἀρχεῖα τῆς Κυβερνήσεως, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο εὐρίσκεται... Δὲν καταφρονῶ τοὺς νεήλυδας, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν ἄνδρες ἰδιοτελεῖς· ὅθεν ἂς ἀπομακρυνθῶσι πρὸς καιρὸν τῶν δημοσίων θέσεων διὰ νὰ ἔμβωσι καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες πονοῦν τὸ ἔθνος.

Ἄλλωστε, ο Μακρυγιάννης, σύμφωνα με το φύλλο 39/17-1-1844 της εφημερίδας «Η Ταχύπτερος Φήμη» είχε καταθέσει στη συνεδρίαση της 8ης Ιανουαρίου 1844 πρόταση να θεωρούνται Έλληνες όχι μόνο οι αυτόχθονες αλλά, μεταξύ άλλων, και **α)** όσοι γεννήθηκαν εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους και πολέμησαν κατά τον Αγώνα του 1821 και κατοίκησαν έκτοτε στα ελεύθερα ελληνικά εδάφη, **β)** όσοι έλαβαν τα όπλα κατά τον Αγώνα και δέν εἶναι ἐντὸς τῶν ὀρίων κατὰ τὰ πρωτόκολλα οι οποίοι προφανώς δεν ήταν αυτόχθονες ούτε κατέφυγαν στο ελεύθερο ελληνικό κράτος.

Τι πιο φυσικό από το να «ανταμειφθούν» (δηλαδή να πάψουν να λιμοκτονούν) ὅλοι ὅσοι συνέβαλαν στον ἔνοπλο αγώνα του 1821, «αυτόχθονες» και «ετερόχθονες»; Και ποιό θα μπορούσε να είναι το νόημα του 1821 πέρα από την απελευθέρωση και ευημερία και ὄσων αγωνίστηκαν και επαναστάτησαν το 1821;

Ο παραγκωνισμός ὄσων αγωνίστηκαν για την ελληνική απελευθέρωση για χάρη ὄσων ήρθαν μετά το 1832 στην Ελλάδα χωρίς να έχουν αναμιχθεί προηγουμένως στον Αγώνα συνιστούσε στην πράξη ακύρωση της ελληνικής απελευθέρωσης, κι αυτό εκφράζει η θέση που ο Κακλαμάνης υποστηρίζει ότι σίγουρα διακήρυξε ο Μακρυγιάννης -είτε την διακήρυξε, στην εθνοσυνέλευση κι αλλού, ο Μακρυγιάννης είτε όχι.